

УДК 65.011.4

Дослідження факторів впливу на конкурентоспроможність вітчизняних підприємств

Ладунка І.С.

кандидат економічних наук, доцент,
Бердянський державний педагогічний університет

Братанов М.І.

студент
Бердянського державного педагогічного університету

У статті систематизовано підходи до визначення сутності конкурентоспроможності підприємства. Розглянуто основні фактори, що впливають на конкурентоспроможність підприємства. Проаналізовано основні проблеми, які перешкоджають підвищенню конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на сучасному етапі економічного розвитку, та окреслено шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність підприємства, внутрішнє середовище; зовнішнє середовище, фактор впливу.

Ладунка И.С., Братанов М.И. ИССЛЕДОВАНИЕ ФАКТОРОВ ВЛИЯНИЯ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье систематизированы подходы к определению сущности конкурентоспособности предприятия. Рассмотрены основные факторы, влияющие на конкурентоспособность предприятия. Проанализированы основные проблемы, которые препятствуют повышению конкурентоспособности отечественных предприятий на современном этапе экономического развития, и намечены пути их решения.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность предприятия, внутренняя среда, внешняя среда, фактор влияния.

Ladunka I.S., Bratanov M.I. STUDY OF FACTORS INFLUENCING THE COMPETITIVENESS OF DOMESTIC ENTERPRISES

Article systematized approaches to defining the essence of competitiveness. The main factors affecting the competitiveness of enterprises. The basic problems that hinder the competitiveness of domestic enterprises at the present stage of economic development and ways of their solution.

Keywords: competition, competitiveness, internal environment, environment, impacts.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Підвищення актуальності проблеми забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств пов'язане із загостренням конкуренції на внутрішньому і зовнішньому ринках і подальшою інтеграцією України до світового господарства. Конкуренція примушує підприємства всіх форм власності постійно відстежувати зміни вартості матеріальних ресурсів, попиту та пропозиції, зменшувати витрати на виробництво, покращувати якість своєї продукції та послуг, що реалізуються на ринку, підвищувати свою конкурентоспроможність.

Таким чином, дослідження факторів впливу на формування конкурентоспроможності підприємства набуває більшої актуальності на даному етапі розвитку національної економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Конкурентоспроможність підприєм-

ства досліджувалася багатьма вченими: від А. Сміта, Д. Рікардо, Дж.С. Мілля, К. Маркса, Дж. Кейнса, Й. Шумпетера до їх послідовників. Сьогодні в багатьох наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених розглядається це питання, зокрема в дослідженнях І.М. Акімова, С.С. Алексєєва, І.В. Булах, Я.Б. Базиліук, В.Д. Базилевича, В.С. Білошапки, З.С. Варналія, О.І. Драган, Г.В. Загорій, Ю.М. Іванова, В.Ф. Оберемчук, З.Є. Шершньова.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження та обґрунтування теоретичних аспектів щодо сутності конкурентоспроможності підприємства, вивчення факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, що здійснюють вплив на конкурентоспроможність підприємства в умовах ринкового середовища, розкриття основних проблем, які перешкоджають підвищенню конкурентоспроможності вітчиз-

няних підприємств на сучасному етапі економічного розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. В категорії «конкурентоспроможність» отримала втілення здатність підприємства вести суперництво на внутрішньому та світових ринках.

За визначенням Г.Л. Азоева, конкурентоспроможність підприємства – це здатність ефективно розпоряджатися власними й позиковими ресурсами в умовах конкурентного ринку, це результат його конкурентних переваг по всьому спектру проблем управління підприємством [1].

На думку П.С. Зав'ялова, конкурентоспроможність підприємства – це можливість ефективної господарської діяльності та практичної прибуткової реалізації в умовах конкурентного ринку [2, с. 213].

С.Ф. Покропивний зазначає, що конкурентоспроможність підприємства полягає у його здібностях забезпечити такий випуск продукції, щоб можна було успішно її реалізувати на конкурентному ринку [3, с. 350].

Дослідивши різні підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність підпри-

ємства», можна навести таке узагальнене поняття. Конкурентоспроможність підприємства – це комплексна порівняльна характеристика підприємства, яка полягає у спроможності використання різних видів ресурсів ефективніше, ніж у конкурентів, та визначає його положення серед аналогічних суб'єктів господарювання.

Конкурентоспроможність підприємства повинна забезпечуватися такими показниками, як висока виробнича ефективність, яка реалізується завдяки сучасному обладнанню, технологіям, кваліфікованими працівниками та здатністю завоювати й тривалий час утримувати стійні позиції на ринку, що забезпечується завдяки ефективному використанню принципів управління.

Основними умовами забезпечення конкурентоспроможності є:

- забезпечення єдності розвитку техніки, технології, економіки, управління;
- застосування сучасних методів дослідження й розробок (програмно-цільове планування, теорія прийняття рішень тощо);
- застосування наукових підходів до стратегічного менеджменту;

Таблиця 1

Складові зовнішнього середовища підприємства, які впливають на його конкурентоспроможність

Складові	Їх характеристика
1. Державна політика	Стан і напрям внутрішніх реформ, пріоритети розвитку країни та її стабільність, участь країни у світових інтеграційних процесах, напрями зовнішньої політики.
2. Правове середовище	Гармонійність законодавчої бази; дієвість нормативно-правових актів.
3. Економічні умови	Рівень розвитку господарства загалом та окремих його галузей, інвестиційна привабливість країни, стан оподаткування та підтримка стратегічних галузей, рівень заробітної плати в країні, в регіоні, в галузі, частка наукоємної продукції у загальному експорті країни тощо.
4. Монополізація економіки	Кількість та структура природних монополій в країні, стан конкуренції на ринку, ефективність діяльності антимонопольного комітету, легкість входження на ринок нових суб'єктів господарювання.
5. Ресурсний потенціал	Забезпеченість країни власними природними ресурсами, рівень екологічного навантаження, стан та захищеність всіх видів природних ресурсів.
6. Товарні ринки	Структура та ємність галузевих ринків, потреби та вибагливість споживачів, стандартизація та сертифікація продукції, стійкість позицій лідерів.
7. Ринкова інфраструктура	Рівень інформаційних комунікацій, розгалуженість і різноманітність транспорту, стан банківського і страхового обслуговування, ступінь розвитку посередницьких організацій тощо.
8. Соціальні умови	Рівень безробіття в країні, структура робочої сили, якість підготовки кваліфікаційної робочої сили, співвідношення різних категорій працівників, ціна на робочу силу в країні, в регіоні, в галузі, культурний рівень розвитку суспільства.

За даними наукових досліджень [2–7]

– розгляд взаємозв'язків функцій управління будь-яким процесом на всіх стадіях життєвого циклу об'єкта;

– формування системи заходів із забезпечення конкурентоспроможності різних об'єктів.

Аналіз конкурентоспроможності підприємства на ринку допускає вивчення факторів, що впливають на конкурентоспроможність підприємства. Усі ці фактори можна умовно розділити на зовнішні й внутрішні.

Під зовнішніми факторами розуміють сукупність суб'єктів господарювання, економічних, суспільних і природних умов, національних і міждержавних інституціональних структур та інших зовнішніх умов і чинників, що діють у глобальному оточенні та здійснюють вплив або можуть вплинути на функціонування підприємства [4]. Основні складові зовнішнього середовища з короткою характеристикою наведено у таблиці 1.

Оцінка впливу факторів зовнішнього середовища на конкурентоспроможність підприємства проводиться у загальновизнаному порядку. Після встановлення місії й цілей підприємства виконується діагностичний етап: оцінка змін, що впливають на різні аспекти потенціалу підприємства; визначення факторів, що представляють погрозу для конкурентоспроможності потенціалу підприємства;

аналіз діяльності конкурентів; визначення факторів, що представляють більше можливостей для досягнення стратегічних цілей підприємства.

Аналіз факторів впливу зовнішнього середовища на конкурентоспроможність підприємства дає час для прогнозування можливостей, розробки плану дій на випадок непередбачених обставин, розробки заходів, які дадуть змогу перетворити загрози на будь-які вигідні можливості. Для аналізу факторів макросередовища частіше використовують PEST-аналіз (політичні, економічні, соціальні, технологічні фактори), SWOT-аналіз, який допомагає визначити погрози й можливості з якими зіштовхується підприємство, і встановити несприятливі фактори, які можуть знизити рівень ефективності потенціалу підприємства [5].

Внутрішні фактори – це контрольовані чинники діяльності підприємства. Основні складові внутрішнього середовища з короткою характеристикою наведено у таблиці 2.

Отже, під час оцінювання, прогнозування та управління конкурентоспроможністю підприємства необхідно враховувати усю сукупність внутрішніх та зовнішніх чинників, що вплинули чи потенційно можуть вплинути на її формування.

За сучасних умов в Україні практично відсутні конкурентоспроможні підприємства, осо-

Таблиця 2

Основні елементи внутрішнього середовища підприємства, які впливають на його конкурентоспроможність

Елементи	Характеристика
1. Ресурсний потенціал	Основні фонди, сировинні ресурси, технології виробництва, людський капітал. Притаманна можливість до швидких змін у разі ефективного управління.
2. Маркетингові дослідження	Дослідження потреб та можливостей споживачів, ступінь задоволення їх потреб, ємність ринку.
3. Фінансові можливості	Наявність нерозподіленого прибутку, співвідношення між власними та запозиченими коштами, доступ до фінансових ресурсів.
4. Система обліку	Облік запасів, сировини, матеріалів, напівфабрикатів, незавершеного виробництва, готової продукції тощо.
5. Система постачання	Надійність поставок, дотримання строків, можливість швидкої адаптації та переорієнтації на інші види сировини.
6. Логістика та збутова діяльність	Налагоджені канали розподілу, наявність мережі фірмових магазинів, рівень витрат на збут.
7. Інформаційні ресурси	Бази даних та їх постійне оновлення.
8. Організаційна структура	Ефективність управління, відповідність організаційної структури задачам діяльності підприємства, оперативність передачі управлінського рішення до виконавців, ефективний контроль за виконанням.
9. Місцезнаходження підприємства	Розвинута інфраструктура, доступ до сировинних ресурсів, наближеність до постачальників.

За даними наукових досліджень [2–7]

бливо в реальному секторі економіки. Серед основних причин такої ситуації дуже часто називають технологічну відсталість підприємств промисловості, використання застарілих технологій та обладнання, брак ресурсів і, відповідно, низький рівень інноваційної активності суб'єктів господарювання порівняно з конкурентами з економічно розвинутих країн світу, незначні можливості виробництва високотехнологічних товарів і надання сучасних якісних послуг.

Узагальнивши досвід вітчизняних економістів, можна виділити дві групи причин низької конкурентоспроможності вітчизняних підприємств. Перша група – це ендогенні, які зумовлені діями (або бездіяльністю) самих компаній, друга група – екзогенні, які спричинені особливостями вітчизняної системи господарювання.

До ендогенних можна віднести такі:

- низька якість управлінського персоналу і небажання відійти від стереотипу господарювання, притаманного «ринку продавця», коли через відсутність альтернативи вітчизняні споживачі були змушені купляти те, що їм пропонували українські товаровиробники;

- недооцінка питань управління конкурентоспроможністю у практиці сучасного вітчизняного менеджменту;

- відсутність на більшості підприємств стратегії забезпечення конкурентоспроможності на середньо- та довгострокову перспективу (більшість вітчизняних підприємств промислового сектору з об'єктивних причин і досі недостатньо займається питаннями власного стратегічного розвитку хоча б на примітивному методологічному рівні);

- високі енергоємність, матеріалоємність і трудоємність виробничого процесу, що підвищує собівартість вітчизняної продукції порівняно з імпортними аналогами.

Крім того, існують екзогенні причини, які істотно уповільнюють темпи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств [6].

Однією із причин є низький рівень розвитку конкуренції та неефективність конкурентного середовища. Відсутність умов для розвитку здорової, ефективної конкуренції істотно знижує стимули підприємств до створення технологічних, організаційних чи навіть управлінських переваг перед конкурентами. Ще видатний економіст ХХ ст. Й. Шумпетер наголошував на тому, що конкуренція діє не тільки тоді, коли вона існує, але й тоді, коли вона є потенційною загрозою; вона дисциплінує

ще до свого настання, змушуючи суб'єкта ринку почуватися у конкурентній ситуації навіть тоді, коли він у галузі один [7].

В Україні ризик потенційної конкуренції є мізерним, оскільки існує ще одна важлива проблема – наявність високих адміністративних бар'єрів входу на ринок, які захищають компанії, що вже на ньому функціонують. Це істотною мірою зумовлено прагненням органів державної і муніципальної влади до максимальної регламентації господарської діяльності, генерації формальних норм навіть тоді, коли це не є необхідним [8, с. 113].

У свою чергу, наявність адміністративних бар'єрів створює сприятливе підґрунтя для реалізації монополістами стратегічних бар'єрів, що ще більше ускладнює доступ на ринок інших підприємств. Цим пояснюється той факт, що деякі вітчизняні підприємства випускають конкурентоспроможну на внутрішньому ринку продукцію, використовуючи неконкурентоспроможні методи, зокрема зниження затрат на оплату праці персоналу, низькі ціни на енергоносії та сировинні ресурси при високій енергоємності та матеріалоємності виробництва, монопольне становище на ринку та зловживання ним, податкові преференції та допомогу від органів влади. Така квазіконкурентоспроможність забезпечується за відносно низького рівня затрат, що, в свою чергу, стає дестимулюючим фактором для реалізації більш затратних шляхів підвищення конкурентоспроможності.

Наявність таких бар'єрів, з одного боку, обмежує появу на тому чи іншому ринку дійсно конкурентоспроможних підприємств, а з іншого – знижує стимули для підвищення реальної конкурентоспроможності тих підприємств, які на ньому функціонують.

За відсутності ефективного конкурентного середовища та сформованості цивілізованих ринкових відносин вітчизняні підприємства не використовують усталені шляхи здобуття конкурентних переваг. Свідченнями цього є, наприклад, значна технологічна відсталість та низька інноваційна активність українських товаровиробників.

Ще однією причиною є самоусунення держави від виконання належних їй функцій щодо створення сприятливих умов розвитку бізнес-середовища та низька якість державних інститутів.

Необхідним є запровадження комплексу таких заходів:

- 1) підвищення якості державних інститутів; ефективні державні інститути необхідні для

гарантування виконання контрактів і в більш широкому сенсі для того, щоб принцип верховенства закону став нормою економічної діяльності; приватні компанії не можуть ефективно працювати в середовищі, де контракти не виконуються або принцип верховенства закону дотримується слабкою мірою чи не дотримується взагалі [9];

2) розвиток інституту конкуренції, а саме створення умов для формування конкурентного середовища на вітчизняних ринках, підвищення ефективності конкурентної політики, реалізація заходів із захисту конкуренції тощо;

3) зниження бар'єрів входу на ринок та виходу з ринку з метою посилення тиску потенційної конкуренції (зокрема, скорочення кількості процедур для започаткування бізнесу, посилення антимонопольного контролю за діяльністю органів державної та муніципальної влади, які створюють додаткові бар'єри тощо);

4) впорядкування системи надання пільг і державної допомоги, оскільки компанії, діяльність яких субсидується державою, нерідко погіршують конкурентне середовище та сприяють встановленню цін, вищих за конкурентні; коли споживачі змушені купувати продукцію захищених місцевих виробників, то це може нівелювати весь позитивний ефект від введення пільг;

5) дебюрократизація економіки на основі проведення адміністративної реформи; політика держави має бути спрямованою на те, щоб розпустити владні економічні угруповання або обмежити їх негативний вплив на діяльність підприємств; йдеться, зокрема, про скорочення кількості контролюючих органів, уточнення та чіткий розподіл функцій між ними, а також оптимізацію їх прав та обов'язків;

6) реалізація стратегії «ефективного конкурента», тобто виділення фірми, яка виступає

новатором у сфері товарного асортименту, технології виробництва, бере участь в агресивній цінній стратегії, спрямованій на зниження ціни товару; будь-яка взаємодія фірм, яка може привести до усунення з ринку або поглинання «енергійного конкурента», повинна розглядатися як така, що спрямована на зниження рівня конкуренції і, як правило, має заборонятися;

7) перехід від агресивної політики щодо обмеження імпорту до політики стимулювання експорту задля створення стимулів для вітчизняних підприємств для виходу на міжнародні ринки тощо.

Висновки з цього дослідження. Таким чином, аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх факторів на конкурентоспроможність підприємства дає можливість знизити рівень невизначеності й ризику в процесі виробничо-збутової діяльності підприємства, підвищити якість стратегічного планування й прогнозування виробничо-збутової діяльності підприємства, підвищити рівень конкурентоспроможності підприємства та його продукції, зберегти конкурентні позиції та збільшити частку ринку, що належить підприємству.

Забезпечення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на сучасному етапі економічного розвитку є надзвичайно важливим, вкрай необхідним і, безумовно, нагальним завданням України. Щоб стати конкурентоспроможними, вітчизняним підприємствам потрібні не тільки фінансові ресурси. Їм потрібно звільнитися від віджилих себе форм ведення господарської діяльності, активізувати інноваційну діяльність, оптимізувати систему управління та організації виробництва. У свою чергу, держава також має змінити систему стимулів і мотивацій, усунути перешкоди на шляху до розвитку конкурентного середовища, змінити правила, які обмежують і спрямовують економічну поведінку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азоев Г.Л. Конкуренция: анализ, стратегия и практика / Г.Л. Азоев. – М. : Центр экономики и маркетинга, 1996. – 208 с.
2. Завьялов П.С. Маркетинг в схемах, рисунках, таблицах : [учебное пособие] / П.С. Завьялов. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 496 с.
3. Економіка підприємства : [підручник] / за заг. ред. С.Ф. Покропівного. – 2-ге вид. – К. : КНЕУ, 2004. – 528 с.
4. Драган О.І. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теоретичні аспекти : [монографія] / О.І. Драган. – К. : ДАКККІМ, 2006. – 160 с.
5. Чумак Л.Ф. Фактори впливу на формування конкурентоспроможного потенціалу підприємств / Л.Ф. Чумак // Економіка і управління. – 2013. – № 1. – С. 62–69.

6. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : [монографія] / за заг. ред. О.Г. Янкового. – О. : Атлант, 2013. – 470 с.
7. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер – М. : Прогресс, 1983. – 401 с.
8. Лапін Є.В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління : автореф. дис. ... докт. екон. наук / Є.В. Лапін ; Сумський державний університет Міністерства освіти й науки України. – Х., 2006. – 36 с.
9. Круш П.В. Регулююча функція держави та її роль у формуванні ринкового інституційного середовища / П.В. Круш, І.А. Максименко // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2004. – Вип. 75. – С. 227.